

Сучасні тенденції розвитку банківського споживчого кредитування в Україні

Доценко І.О.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького національного університету

У статті розглянуто різні точки зору та уточнено сутність поняття «споживчий кредит». Досліджено сучасний стан та проблеми функціонування ринку споживчого кредитування в Україні, проаналізовано обсяги наданих кредитів. Здійснено порівняльний аналіз динаміки кредитів, наданих банківськими установами резидентам, юридичним та фізичним особам. Виявлено основні проблеми, що стосуються надання банківськими установами кредитів фізичним особам, обґрунтовано чинники, що гальмують цей процес.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, ризики, кредитна політика, відсоткова ставка, банківська установа, банківський кредит.

Доценко И.А. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье рассмотрены разные точки зрения и уточнена сущность понятия «потребительский кредит». Исследованы современное состояние и проблемы функционирования рынка потребительского кредитования в Украине, проанализированы объемы предоставленных кредитов. Осуществлен сравнительный анализ динамики кредитов, предоставленных банковскими учреждениями резидентам, юридическим и физическим лицам. Выделены основные проблемы, которые касаются предоставления банковскими учреждениями кредитов физическим лицам, обоснованы факторы, которые тормозят этот процесс.

Ключевые слова: кредит, потребительский кредит, риски, кредитная политика, процентная ставка, банковское учреждение, банковский кредит.

Dotsenko I.O. MODERN TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF BANK CONSUMER CREDIT IN UKRAINE

In the article the different points of view are considered and essence of economic category is specified «consumer credit». The modern state and problems of functioning of market of the consumer crediting are investigational in Ukraine, volumes allotted credit are analyzed. The comparative analysis of dynamics of the credits, given by bank institutions to the residents, legal and natural persons, is carried out. Basic problems that touch the grant of credits bank institutions to the physical persons are educed, factors that break this process are reasonable.

Keywords: credit, consumer credit, risks, credit politics, interest rate, bank establishment, bank credit.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідною умовою стабільного функціонування всієї банківської системи та забезпечення економічного зростання в сучасних умовах є розвиток банківського кредитування. Такий вид банківського кредиту, як споживчий кредит, відіграє суттєву роль у задоволенні потреб, які виникають у населення, підвищенні його життєвого рівня, забезпеченні соціально-економічного захисту та розвитку, соціальної відповідальності кредиторів, зокрема банківських установ. Динамічний розвиток, різноманітність форм і видів споживчого кредиту свідчать про зацікавленість у ньому як джерелі високих прибутків з боку банків, а також про постійний попит з боку населення. Тому актуальними є дослідження сучасного розвитку банківського споживчого кредитування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналізу проблем споживчого кредитування приділяється належна увага в економічній літературі. Теоретичну базу дослідження в Україні становлять праці провідних вітчизняних науковців, а саме роботи І.А. Аванесової, Г.П. Бортнікова, В.В. Вітлінського, В.Я. Вовка, О.В. Дзюблюка, С.Б. Єгоричевої, В.В. Коваленка, Т.Т. Ковальчук, Л.В. Кузнецової, В.Д. Лагутіна, С.В. Міщенко, І.Б. Охріменка, Л.О. Примостки, Н.П. Шульги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості ґрунтовних наукових досліджень, частина питань з проблематики споживчого кредитування потребує вирішення як в теоретичному, так і в прикладному аспектах. Водночас у сучасних умовах фінансово-економічної кризи потребують поглибленого аналізу сучасний стан та обґрунтування

перспектив розвитку банківського споживчого кредитування в Україні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження наукових підходів до з'ясування сутності споживчого кредиту, аналітична оцінка тенденцій розвитку динаміки та структури споживчого кредитування на сучасному ринку, формування пропозицій щодо його вдосконалення в Україні в умовах фінансово-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Споживчий кредит відіграє надзвичайно важливу роль як у швидкому задоволенні постійно зростаючих потреб населення, так і в розвитку економіки загалом. Необхідність існування споживчого кредиту обумовлена витрачанням громадянами, що одержують низькі доходи, більшої частини своїх доходів на харчування та інші невідкладні статті споживання, оскільки питома вага витрат на харчування більша у тих, у кого доходи найменші, а менша у забезпечених [1]. З огляду на це задоволення потреб, відмінних від харчування, споживачами з меншими доходами ускладнено відсутністю власних вільних коштів, що й формує потребу в отриманні споживчого кредиту.

Природу формування та реалізації споживчих витрат ретельно вивчали економісти у різні часи в різних країнах, в результаті чого запропоновано різні підходи до визначення поняття «споживчі витрати». Різні за змістом та характером визначення споживчого кредиту, наведені в науковій літературі, є свідченням того, що ця важлива форма кредиту є недостатньо дослідженою (табл. 1).

Відсутність узгодженості у визначенні суб'єктів та об'єктів споживчого кредитування, а також чітких характеристик принципів та особливостей цієї форми кредиту обумовлює необхідність авторського визначення споживчого кредиту. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що споживчий кредит – кредит, що надається фінансово-кредитною установою фізичній особі в національній валюті з урахуванням її кредитоспроможності для потреб, що не пов'язані з підприємницькою діяльністю, на умовах повернення, строкості та платності.

Нині на ринку споживчого кредитування існує низка невирішених проблем, які мають місце від початку фінансової кризи. Дослідження процесів банківського кредитування в Україні свідчить про його нерівномірний

Таблиця 1

Систематизація підходів до трактування поняття «споживчий кредит»

Автор	Визначення
С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова [2]	Споживчий кредит – кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування під відсоток та на умовах забезпечення, строкості, платності та цільової спрямованості.
Б.С. Івасів [3]	Споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам-резидентам на придбання споживчих товарів та послуг і який погашається поступово.
А.Т. Ковальчук [4]	Споживчий кредит – кредит, який надається тільки в національній грошовій одиниці фізичним особам-резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і який повертається в розстрочку, якщо інше не передбачене умовами кредитного договору.
С.В. Мочерний, Л.С. Тришак [5]	Споживчий кредит – відносини економічної власності між кредитором і споживачем щодо привласнення першими (кредитором) певного відсотка за надані ними в грошовій формі ресурси споживачем у тимчасове користування.
М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна [6]	Споживчий кредит – кредит, який надається юридичним чи фізичним особам на споживчі цілі. Він може надаватись як банками (про що йшлося вище під час характеризування банківського кредиту), так і кредитними установами небанківського типу, а також юридичними і фізичними особами.
Закон України «Про споживче кредитування», від 15 листопада 2016 року № 1734-VIII [7]	Споживчий кредит – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальнику) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

розвиток. Так, станом на кінець 2016 року загальна сума кредитів, наданих банками в економіку, становила 938,9 млрд. грн. Кредити, надані фізичним особам, становили 163,3 млрд. грн., тобто 17,4%. При цьому частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, наданих банками, станом на кінець 2016 року досягла 25,8. Найбільші обсяги банківського кредитування фізичних осіб зафіксовані в 2014 році, а саме 211,2 млрд. грн., їх питома вага у загальній сумі кредитів становила 26,3%. Однак з 2015 року через фінансову кризу обсяги і частка кредитів, наданих фізичним особам, постійно зменшуються, суттєво знижується ефективність кредитної та банківської діяльності загалом. Так, станом на кінець 2016 року збитки банківської системи України становили 6,6 млрд. грн., рентабельність активів – -0,78%, а рентабельність капіталу – -7,48% (табл. 2) [8].

З 2010 по 2016 роки споживче кредитування в Україні розвивалося нерівномірно.

У 2013–2014 роках ринок кредитування фізичних осіб почав поступово відновлюватися. Про це свідчить активізація обсягів кредитування банківськими установами фізичних осіб в 1,1 рази, а саме з 187 629 млн. грн. у 2012 році до 211 215 млн. грн. у 2014 році. Проте останніми двома роками, у 2015–2016 роках, спостерігалось падіння рівня банківського кредитування фізичних осіб в 1,3 рази, а саме з 211 215 млн. грн. у 2014 році до 163 333 млн. грн. у 2016 році (рис. 1) [9].

У 2009 році обсяги кредитів, наданих фізичним особам, зменшилися на 14,0%, у 2010 році – на 13,1%, у 2011 році – на 4,0%, у 2012 році – на 6,8%. У 2013–2014 роках обсяги кредитів, наданих фізичним особам, зросли на 3,1% та 9, % відповідно. У 2015 році обсяги кредитів, наданих фізичним особам, зменшилися на 17,2%.

Серед банківських кредитів, наданих фізичним особам, за цільовим спрямуванням найбільшу частку займають споживчі кредити (табл. 3).

Таблиця 2

Обсяги, динаміка та структура кредитування економіки банками України в 2011–2016 роках

Показники	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік
Кількість діючих банків	176	176	180	163	117	96
Кількість відділень банків	15 831	15 398	14 972	12 939	11 873	10 718
Активи банків, млрд. грн.	1 054,3	1 127,2	1 278,1	1 316,9	1 254,4	1 282,5
Кредити надані, млрд. грн., з них:	825,3	815,3	911,4	1 006,4	965,1	938,9
– суб'єктам господарювання	580,9	609,2	698,8	802,6	785,9	772,5
– фізичним особам	201,2	187,6	193,5	211,2	174,8	163,3
Питома вага кредитів, наданих фізичним особам, у загальній сумі наданих кредитів, %	24,4	23,0	21,2	26,3	22,2	17,4
Резерви за активними операціями, млрд. грн.	157,9	141,3	131,3	204,9	321,3	326,1
Відношення кредитів, наданих банками, до ВВП, %	61,2	55,9	59,9	64,2	48,8	46,8
Відношення наданих кредитів до залучених депозитів	1,57	1,35	1,30	1,42	1,28	1,29
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	25,8
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	18,90	18,06	18,26	15,60	12,74	14,15
Доходи, млрд. грн.	142,8	150,5	168,9	210,2	199,2	127,2
Витрати, млрд. грн.	150,5	145,6	167,5	263,2	265,8	133,8
Результат діяльності, млрд. грн.	-7,7	4,9	1,4	-53,0	-66,6	6,6
Рентабельність активів, %	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-0,78
Рентабельність капіталу, %	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-51,91	-7,48

Джерело: складено автором за даними НБУ

З 2011 року щомісячно видавалося споживчих кредитів на суму понад 8 млрд. грн. Така тенденція могла б спричинити нову хвилю активізації споживчого кредитування, але до кінця 2011 року не збереглась. Обсяг кредитів домашнім господарствам на кінець 2012 року становив 187,6 млрд. грн. Отже, кредитування населення до 2013 року не було відновлене до докризових обсягів [9].

У 2011–2014 роках на ринку споживчих кредитів активно розвивався лише сегмент дрібних кредитів, а саме готівкові кредити, кредитні карти та кредити на споживчі товари. Вони й забезпечили поживлення цього сегменту, про що свідчить деяке зростання (близько 10%), проте відновленню докризових обсягів кредитування завадила політична та економічна нестабільність в державі, а вже за 2014–2015 роки спостерігалось скорочення

його обсягів на 22,4%, або на 30 215,0 млн. грн. На тлі економічної нестабільності в країні багато банків через підвищення ризиків цього виду кредитування взагалі згорнули його.

Так, у 2016 році питома вага споживчих кредитів становила 62,2%, кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості – 35,9%, інших кредитів – 2,0%, іпотечних кредитів – 36,9% від загального обсягу наданих банківськими установами кредитів [8].

З метою з'ясування причин коливань на ринку кредитів фізичним особам саме в сегменті банківських споживчих кредитів проаналізуємо структуру портфеля споживчих кредитів банків України в розрізі валют. Динаміка структури споживчих кредитів у розрізі валют є нестабільною. Валютні кредити становили 62,0% у 2010 році всіх споживчих кредитів, виданих банками фізичним особам.

Рис. 1. Динаміка обсягів кредитування фізичних осіб у 2010–2016 роках, млн. грн.

Джерело: складено автором за даними НБУ

Таблиця 3

Динаміка обсягів кредитів фізичних осіб, наданих банками, за цільовим спрямуванням в 2010–2016 роках

Період	Усього	Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
2010 рік	209 538	122 942	58,7	81 953	39,1	4 643	2,2
2011 рік	201 224	126 192	62,7	70 447	35,0	4 585	2,3
2012 рік	187 629	125 011	66,6	58 427	31,1	4 191	2,3
2013 рік	193 529	137 346	71,0	51 447	26,6	4 736	2,4
2014 рік	211 215	135 094	64,0	71 803	34,0	4 318	2,0
2015 рік	174 869	104 879	60,0	66 169	37,8	3 821	2,2
2016 рік	163 333	101 528	62,2	58 549	35,9	3 255	2,0

Джерело: складено автором за даними НБУ

Після заборони видавати споживчі кредити у валюті їх частка постійно знижувалася, а саме з 57,3% у 2011 році до 36,3% у 2016 році. Обсяги та частка кредитів у гривневому еквіваленті, навпаки, зросли аж до 63,5% у 2016 році (рис. 2).

Суттєве збільшення попиту на кредити в іноземній валюті, яке спостерігалось у 2010–2012 роках, пояснюється відносною стабільністю курсу гривні упродовж тривалого періоду. Позичальників приваблювали низькі процентні ставки за кредитами в іноземній валюті, а необхідністю врахування валютного ризику вони нехтували. Протягом 2013–2016 років їхня частка почала суттєво зменшуватись, а на початку 2014 року становила лише 21,2%. Така тенденція не мала продовження у наступні роки. Так, за підсумками 2016 року у структурі портфеля споживчих кредитів банків переважали гривневі кредити, проте частка позик в іноземній валюті зросла до 36,5%.

Слід зазначити, що свого часу попит на кредити в іноземній валюті виник завдяки тривалому стабільному курсу гривні та низьким відсотковим ставкам за таким кредитами. Валютний ризик тоді ігнорувався як позичальниками, так і кредиторами. Банки, маючи можливість отримати ресурси від іноземної материнської компанії, були зацікавлені в наданні кредитів у тій валюті, в якій було отримано залучені ресурси [9].

Зменшення обсягу кредитування фізичних осіб, а також постійне зниження частки кредитів фізичним особам у загальних обсягах кредитування можна пояснити високою вартістю таких кредитів, про що свідчать дані Національного банку України стосовно серед-

ньозважених ставок за кредитами домашнім господарствам (рис. 3).

Так з 2010 року по 2016 рік середні ставки за кредитами домашнім господарствам зросли з 25,2% до 30,6%, тобто середня ставка зросла на 5,4%. Таке стрімке зростання вартості банківських споживчих кредитів пояснюється їх ризикованістю.

Як свідчать аналіз та сучасна банківська практика, незважаючи на описані позитивні тенденції, реального відновлення банками надання споживчих кредитів не відбувається, а однією з ключових проблем у сфері споживчого кредитування сьогодні є високий рівень проблемної заборгованості з боку населення. Після значної девальвації гривні в кінці 2008 року (більш ніж на 40%) більшість позичальників не впоралась із кредитним навантаженням, що сприяло непогашенню ними заборгованості за споживчими кредитами. Крім того, дозвіл НБУ на надання валютних кредитів також опосередковано вплинув на це. За 2009 рік частка прострочених кредитів у портфелях банків зросла у 3,9 рази, а саме до 69 935 млн. грн. (9,4% всіх кредитів), тоді як на початок 2009 року вона становила 2,2%. У кінці 2010 року показник складав вже 11,2%.

Ситуація дещо стабілізувалась у 2011–2013 роках, але частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банків не стала нижчою 7%. У 2014–2015 роках спостерігалось нове зростання проблемних кредитів у банках, що спричинене девальвацією гривні та масовим кредитуванням фізичних осіб в іноземній валюті. Отже, нове зростання проблемної заборгованості населення в кредитних портфелях вітчизняних банків спричинене не лише негативними макроекономіч-

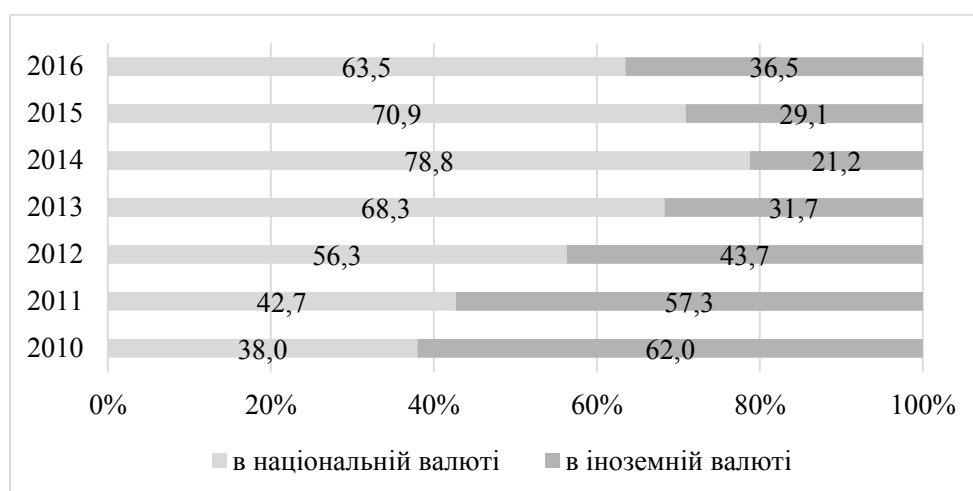

Рис. 2. Структура споживчих кредитів, наданих банками України, у розрізі валют у 2010–2016 роках, %

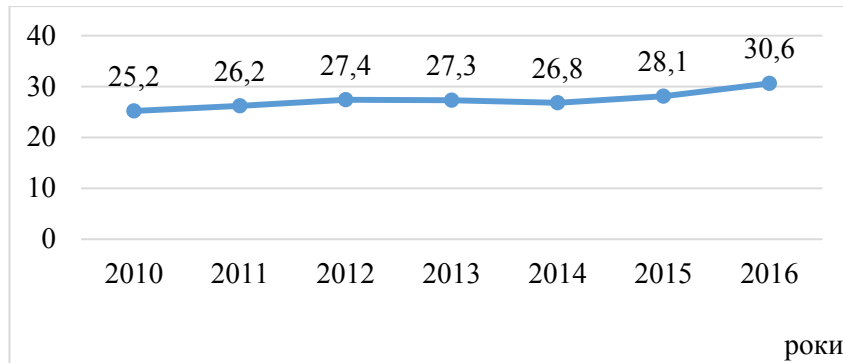

Рис. 3. Відсоткові ставки за споживчим кредитуванням в 2010–2016 роках, %

ними змінами, але й відвертим нехтуванням банками основними принципами ризик-менеджменту. Обмеження доступу фізичних осіб до банківських ресурсів може уповільнити темпи зростання інфляції, але водночас є однією з причин стагнації кредитної діяльності вітчизняного банківського сектору та зміни структури споживчого ринку України.

Протягом 2010–2016 років кредитування банківськими установами фізичних осіб було нерівномірним. З 2009 року розпочався спад банківського кредитування фізичних осіб. У 2013–2014 роках ситуація у сфері банківського споживчого кредитування в Україні починала поступово відновлюватися. Проте у 2015–2016 роках знову спостерігається поступове зменшення обсягів банківського кредитного портфеля фізичних осіб.

За результатами проведеного аналізу сучасного стану розвитку споживчого кредиту з'ясовано низку чинників, що гальмують його розвиток в Україні:

- фінансово-економічна та політична нестабільність;
- підвищення рівня інфляції та зниження реальних доходів і рівня життя населення (низький рівень заробітної плати спричиняє неможливість повернення багатьма позичальниками кредиту і відсотків за ним);
- нестабільність курсу валют, їх стрімке зростання, а отже, підвищення ризику неповернення кредитів, отриманих в іноземній валюті;
- недосконале законодавство у сфері кредитування фізичних осіб;
- нерозвиненість інфраструктури кредитного ринку, недовіра населення до вітчизняної банківської системи;

– зростання кредитного ризику, пов'язаного з необ'єктивною оцінкою кредитоспроможності фізичних осіб-позичальників.

Тому подальший розвиток кредитування фізичних осіб в Україні має бути спрямований на здешевлення споживчих кредитів шляхом прив'язки відсоткової ставки за ними до облікової ставки НБУ; комплексний підхід до оцінювання кредитоспроможності потенційних позичальників із застосуванням скоринг-системи, що спростить процедуру отримання споживчого кредиту; забезпечення функціонування всеукраїнського бюро кредитних історій, у якому мають бути сконцентровані дані про усіх потенційних позичальників; активне використання маркетингових технологій для забезпечення зростання обсягів споживчого кредитування, створення нових кредитних продуктів для фізичних осіб.

Висновки з цього дослідження. На підставі проведеного аналізу розвитку споживчого кредитування в Україні доходимо висновку, що споживчий кредит має велике соціально-економічне значення для розвитку країни. Він чинить на економіку як позитивний, так і негативний вплив, характер якого суттєво змінюється залежно від фази економічного циклу. Сьогодні в Україні обсяги споживчого кредитування скорочуються через негативний вплив фінансово-економічної та політичної кризи, яка зумовлює підвищення кредитних ризиків, зниження купівельної спроможності населення, зниження довіри до банків. Отже, з урахуванням високого рівня ризику, який притаманний споживчому кредиту, та складної економічної ситуації в Україні найближчим часом поживлення ринку споживчого кредитування може не відбутися.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доценко І.О., Доценко В.В. Сутність та значення кредитної діяльності банку у сучасних умовах економічного розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. Вип. 12. Ч. 1. С. 94–98.
2. Арбузов С.Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська енциклопедія. Київ: Центр наук. дослідж. Нац. банку України; Знання, 2011. 504 с.
3. Івасів Б.С. Гроші та кредит: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2008. 528 с.
4. Ковальчук А.Т. Банківський кредит: правові засоби повернення. Київ: Знання, 2001. 150 с.
5. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. Київ: Феміна, 1995. 368 с.
6. Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М.Ф. та ін. Гроші та кредит: підручник / за заг. ред. М.І. Савлука. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2002. 598 с.
7. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 року № 1734 VIII 4640. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19>.
8. Грошово-кредитна та фінансова статистика – 2017 / НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45361172>.
9. Огляд банківського сектору / НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516>.

REFERENCES:

1. Dotsenko I.O., Dotsenko V.V. Sutnist ta znachennia kredytnoi diialnosti banku u suchasnykh umovakh ekonomichnoho rozvytku. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2017. Vyp. 12. Ch. 1. S. 94–98.
2. Arbuzov S.H., Kolobov Yu.V., Mishchenko V.I., Naumenkova S.V. Bankivska entsyklopediia. Kyiv: Tsentr nauk. doslidzh. Nats. banku Ukrainy; Znannia, 2011. 504 s.
3. Ivasiv B.S. Hroshi ta kredyt: pidruchnyk. Ternopil: Kart-blansh, 2008. 528 s.
4. Kovalchuk A.T. Bankivskiy kredyt: pravovi zasoby povernennia. Kyiv: Znannia, 2001. 150 s.
5. Ekonomichniy slovnyk-dovidnyk / za red. S.V. Mochernoho. Kyiv: Femina, 1995. 368 s.
6. Savluk M.I., Moroz A.M., Pukhovkina M.F. ta in. Hroshi ta kredyt: pidruchnyk / za zah. red. M.I. Savluka. 3-te vyd., pererob. i dop. Kyiv: KNEU, 2002. 598 s.
7. Pro spozhyvche kredytuvannia: Zakon Ukrainy vid 15.11.2016 № 1734 VIII 4640. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1734-19> (data zvernennia: 8.02.2018 r.).
8. Hroshovo-kredytna ta finansova statystyka – 2017 / NBU. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45361172> (data zvernennia: 2.02.2018 r.).
9. Ohliad bankivskoho sektoru / NBU. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43633516> (data zvernennia: 2.02.2018 r.).